

Драган СТОЈАНОВИЋ

»ЕСЕЈ О ЧОВЕКУ« МИОДРАГА ПАВЛОВИЋА

Наслов једне од последњих књига Миодрага Павловића *Есеј о човеку* само је привидно парадоксалан. Он је такав не стога што овај иначе познати есејиста сад тај вид свога рада хоће да стави у први план песничког једног производа, већ стога што је одмах, а првим увидом у стихове те књиге, јасно да се у њој Павловић изразитије него раније, другде, нада да ће у поезији, идући својим песничким радом у језику за оним што је од вајкада побуђивало пре свега филозофе на њихова прегнућа, осветлити и расправити питања *шта је и ко је човек*. Певање ту, дакле, неће себе само као осветљавање разних подручја људског, што је оно одувек било, него истовремено с тим хоће себе и као расправу, с исказима који претендују на истину и мудрост, у великој мери чак независно од песничке 'лепоте' или оне еминентно поетске фасцинације, не нужно засноване на значењу реченог и домету његовог смисла – проблем с којим се читалац суочавао и у ранијим Павловићевим збиркама.

Питајући се шта је човек, Павловић се, по трагу једног од највећих филозофских ауторитета, у својим песмама такође запитао: шта могу знати; шта треба да чиним; чему смем да се надам. Ово последње уродило је понајуспешнијим, за Павловића карактеристичним стиховима; то га је одвело ка религијској димензији човековог бића.

Тек на подлози набројаних питања, којих се Павловић мање или више непосредно дотиче у појединим песмама, израћа и оно основно, ка којем читаочеву пажњу усмерава наслов.

Павловић тематски не жели да се одрекне готово ниједног вида човековог испољавања, односно живљења. Отуда, рецимо, кад је реч о политичком феномену, 'непоетичности', сарказми, морализирање и настојање да се постигне дистанцирање у сферу духовне аутентичности, какви се иначе нигде другде у његовим књигама не јављају.

Не заобилази овај песник ни еколошки аспект наше савремене судбине, што треба посебно нагласити. Свестан епохалног, може бити пресудног значаја тог питања, он је један од ретких, ако не и сасвим усамљен, па самим тим и издвојен у многогласју оних који од борбе за слободу, 'служења народа' или опевања раније већ опеваних јунаштава и трагедија не виде ништа друго што је велики и битан изазов света, *свештски* схваћеног, дакле с потребном духовном ширином.

Најзанимљивијим ми се, међутим, овде чини Павловићев напор да се нађе оно што ћу назвати равнотежном тачком између овог и оног света. Ту он као да се колеба, бирајући од једне до друге песме различите нагласке, све до тога да проговара сасвим различитим гласовима. Није реч, наравно, о томе да песник пружи кохерентан систем неке »концепције«. Питам се, међутим, да ли се он – видно и снажно привучен зјапом оностраног – определио и да ли се *може* определити.

У појединим песмама изгледа да метафизички зов надјачава приврженост земном: оно што постоји и што имамо *не ђосџоји* у правом смислу, па га, тако, и немамо, или немамо ништа осим таштине и муке духу. Ако и није сасвим порекнута, оностраност је вредносно и онтолошки суспендована.

Они који држе до ничеанске верности Земљи чекају у разним заседама са, у основи, увек једним истим питањем, једном истом врстом приговора: наиме, шта би ту имало да значи да оно што *јесџе* »у ствари« *није*, а да оно што *није* као све око нас за шта знамо да постоји, »у ствари« *јесте*, да тек оно *доистџа* бивствује? И зашто би оно што, макар привремено, једино поуздано имамо требало да буде изложено метафизичкој деградацији, која је заправо анихилизирајуће подозрење; зашто би, с друге стране, оно што не постоји, или о чему ништа поуздано не знамо, било оно пра̀во и доиста стварно или би таквим ваљало да буде проглашавано, када се о свему томе било како, па и песнички, може проговорити тек када некако *већ ђосџојимо*?

Та превласт метафизичког зова над верношћу Земљи, једином нашем станишту какво год да је, чујна је, рецимо, у петој песми другог дела поеме *Есеј о човеку*:

Шта значи да се »добро осећамо«

у простору даном, изван – рајском?

Прихватање изгнанства? Нагодба с оним
ко од почетка и себе и све друго квари?

Нама је пао у део вид стварности профан

у свету где једна заблуда другу

наслеђује, уклања или рађа.

Не дај нам мира, Боже! од сваког је помирења

боља – искрена и образложена свађа.

Завршни хераклитовски тон којим се »искреној и образложеној свађи« *придаје* нешто од вечног *џолемоса*, захваљујући којем нешто уопште постоји, преосмишљава, код Павловића, у исти мах ту свађу у средство уз чију помоћ треба да се, бар делимично, спасемо из сфере изван – рајске и профане у сферу сакралног и рајског. С нерајским и профаним се не смемо помирити нити »нагодити«, не смемо, дакле, до краја пристати на Земљу, јер би то била нагодба, ако не већ и савез са ђаволом – ко би други, наиме, могао бити онај »ко од почетка и себе и све друго квари«?

»Осећати се добро« увек је, дабоме, нешто привремено и, што је горе, са овог гледишта – варљиво. Питајући се није ли то прихватање изгнанства, песник прећутно претпоставља метафизички обезбеђен завичај човеков, у којем ће се он, извесно, осећати као код куће. Али, где је тај завичај, тај рај, из кога смо истерани, осим у сну и причи, у претпоставкама и нагађањима о рају; шта заиста знамо о њему, шта је, и када имамо тврду веру да он постоји, доиста његов садржај? Стара су то питања. Нешто се о томе каже у другој једној песми, да се, наиме, до Бога стиже »речју / и димом са жртвеног стола«, а и »маленкост је милост по себи«. Но, свеједно, и реч молитве и обреда испуњена је, опет, на крају крајева, ипак садржајима оветског искуства, преобликованог овако или онако – јер чиме би, најзад, другим и могла бити испуњена и ношена. И све метафоре оностраног хране се оостраним садржајем – »врт«, »светлост«, »дрво«, »јабука«, »змија«, »потоци«, итд. – јер би иначе биле неразумљиве и несоопштљиве.

Не прихватити своје метафизичко изгнанство у варљивом здрављу и срећи земног битисања није нужно најозбиљнији и најтежи пут. Проблем се тако, у неку руку и неоправдано, себи олакшава, тиме што се напосто хипостазира *завичај*, из којег је човек пао, или је из њега изгнан, или је сâм залутао, запетљавши се у своје безбројне земаљске заблуде. Постулирање таквог завичаја и његове сакралне обезбеђености основни је маневар метафизике. Ако он успе, касније све логично следи. Али, Павловић са знаком питања стоји пред тим маневром, премда смисао и тон целине тог дела песме наводе на помисао да »образложена свађа«, уз Божју помоћ, треба да буде пут и начин да се овај свет, *ишак*, не прихвати, да се одбаци, обезвреди и, све у свему, прогласи долином плача, у којој »добро се осећати« не сме да нас заслепи, тако да се направи »нагодба« у којој ће оно изван-рајско добити неки иоле повољнији статус. Ка рају, сакрално схваћеном, ваљало би, стога, свакако тежити, одговарајући поглед од земно-профаног.

На овој тачки допуштена су питања попут следећих: а шта, у ствари, има да се приговори профаном? није ли у срећи тог »добро се осећати« једина могућност да се дотакне вечност, а не само да се осети временски ток, није ли то, шгавише, нарочито временска екстаза, која се на чудесан начин отрже како »фурији ишчежавања« у прошлости, тако и неиспуњености будућности и сталној дестабилизованости и садашњости, чак и онда када она није само бол и страх? Можда у борби »искрене и образложене свађе« треба прихватити немирење са заблудама, иако оне само једна другу смењују, али не и темељно обесцењивање свих претпоставки пуноће и цвата егзистенције које стоје иза оног »добро се осећати« и у њему се испољавају. Зашто допуштати или неговати примедбе на рачун великог здравља и земаљске среће, у љубави, у прокапалом слатком соку смокве, у свежини борових шума, у стиску руке, у слушању Хендла и Моцарта, у гледању обриса облака по вечерњем небу, најзад – у читању поезије?

Песма која се пита о »нагодби« с недовољним и деструктивним, уз то профаним изван-рајским елементима света, није обавезна да одговори на ова или слична питања; али, она су ту захваљујући песми.

Опасност да се верност Земљи доживи као нагодба с ђаволом кваритељем посматра и разматра Павловић и с друге стране. Тако се у песми *Двојници* он траженој равнотежној тачки приближава из супротног правца. Констатујући да је *овај* свет у власти такозваног ђавола, песник прави јасан и недвосмислен заокрет:

Не знам ја баш да ли је ђаво
принц овог света
као што тврде манихејци
лако је то све науке и сваку ствар
и прегнуће људско понудити
сатанској страни
од одрицања направити једину врлину

и сад долази, за ово разматрање, кључни стих:

без тајне је тада земљин шар.

Одбацује се схватање Земље која би на овај начин била лишена тајне, то се с јасном антиметафизичком одлучношћу проглашава недопуштеним поједностављењем истинског стања ствари, о коме песник зна оно што треба знати. Павловић није спреман, у овој песми, да прихвати такво нарушавање истине, ма какви »рајеви« били негде »тамо« понуђени у надокнаду. Он није спреман на то да се за вољу неког другог, не-профаног, дигну руке од овог нашег земаљског света. Његова тајна, која је пре свега у томе да он уопште постоји, а тек потом, делимично, и у начину на који постоји, мора да буде сачувана.

Продор једног таквог стиха у ткиво песме какав је »као што кажу манихејци« добро илуструје да је Павловићу више до распре, доказивања и обезбеђењеног смисла, него до поетске углаћености, посредности, слика и наговештаја. Није ту посреди жеља да се отклони помисао на манихејску јерес, у односу на некако схваћену правоверност, прихваћену и признату теолошку догму, реч је, пре и више, о основном ставу да се дистрибуција добра и зла не изврши према метафизичком моделу: »добро« је *шамо*, »зло« је *овде*; да се таквом поступку пружи отпор, између осталог, у конкретности и пуноћи самог песничког језика, и да се овом свету да шанса коју он – сутерише се – свакако заслужује: шанса која постоји без обзира на есхатолошке импликације (које, уосталом, такође уопште не морају бити једнозначне), и, најзад, ако треба, и упркос њима. Миодраг Павловић се ту не задржава на начелном нивоу, већ у овој песми говори даље о томе шта спасава управо такозвани »овај« свет. Наводи се и ту »битка« која се води, а значај за њен исход, »последњи исход«, имају »сваки покрет и свака реч«. Не пориче се, дакле, да је могуће или чак неопходно говорити о »последњем исходу«, али есхатолошка перспектива каква се овде наслућује не подразумева да су свеколико бивствовање и човекова егзистенција ништа друго доли припрема за тај »последњи исход«; напротив, сваки тренутак је важан и

вредан сам по себи, као станиште а не као пролаз. Павловић не бежи од тога да каже шта је то што у егзистенцији има вредност по себи –

увек има нешто треће
једноставно
правда свакодневља
заједничка брига
чедно изузеће
твоја реч нека је мала
али довољна да оспори превласт светских зала.

»Чедно изузеће« и »мала реч« спречавају да се свет види искључиво као океан зла, у томе насавладљив а сам у себи онтолошки подлокан; »правда свакодневља« учвршћује човека у земном постојању. Долина плача самим тим не престаје да буде то што је била и што јесте, али је превладана као *ништа друго* доли долина плача: тамо где постоји макар и најмање »чедно изузеће« не може се догледати докле ће се све проширити домен његовог дејства, шта ће све од зла и ништавила бити изузето, што ће све узрости у срећи и светлости, и докле ће се све у томе стићи. Поглед је скренут у том правцу, не из непромишљене и јогунасте упорности да се било како буде и опстане (мада се ни таквом јогунаству не сме оспорити начелна оправданост), него полазећи од смиреног, на свој начин и смерног поетског увида у ствар света, увида који уме да буде продорнији и од научниковог и од филозофовог – о властодршцима да се и не говори. Разлози за верност Земљи су оснажени.

Каже се, додуше, у седмој песми првог дела *Есеја о човеку* да се у историји »једно демонство супротставља другој злости«, и пита се има ли икаквог »смисла« који све то може да оплемени, па се с резигнацијом закључује: »Свештеници не знају. Пророци неће да кажу.« Али, нека је и тако, не превиђајући ништа од свега тога, не заборављајући ниједан бол који је проживљен и неправедно нанет невином (и кривом), *заборављајући* и бол и патњу да би се живот обновио; знајући и надрастајући сазнато, једном догледано »чедно изузеће«, као неоспорив разлог за верност Земљи, остаје да светли у равнотежној тачки између *овде* и *шамо*, при чему у оно *шамо* можемо бити загледани, али *овде* стојимо, овде јесмо.

Вођен у појединим Павловићевим песмама до равнотежне тачке између оностраног и ононостраног, профаног и сакралног, пролазног и вечног, палог и искупљеног, читалац се између разних одлука о једном и другом не мора задржати на тој тачки, али приведен, поетски, кроз одговарајући доживљај, њој, оба видика, који му се са ње указују, постају значајно његово естетско и егзистенцијално искуство.